

A családi életciklus befolyása az egészségtudatosságra

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A KSH (2001) népszámlálási definíciója alapján a család a házastársi vagy élettársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb körét jelenti. A család lehet (1) házaspár típusú, azaz házaspár nőtlen, hajadon gyermekkel/gyermek nélkül vagy élettársi kapcsolatban együtt élő két személy nőtlen, hajadon gyermekkel/gyermek nélkül, illetve (2) egy szülő (apa vagy anya) nőtlen, hajadon gyermekkel. Összetétel alapján beszélhetünk családmagról és többgenerációs nagycsaládról. Amíg az előbbinél két generáció együttéléséről van szó (nukleáris családnak is nevezik), addig az utóbbiban kettőnél több generáció él együtt. Az irodalom megkülönbözteti még a töredékcsalád fogalmát, amennyiben elvált, gyermekét egyedül nevelő szülőről beszélünk (Kozma 1999). Az egyszülő családot aránya a 70-es évek óta nő, jelenleg 11%-ot tesz ki. Szociológiai felmérésekből kiderül, hogy életminőség szempontjából az egyszülő családot körülményei az átlagnál kedvezőtlenebbek (KSH Mikrocenzus, 2005).

Ezzel szemben a háztartás az együtt lakó és a megélhetési költségeket megosztó, együtt fogyasztó (étkező, tartós javakat közösen használó) emberek csoportja, akik általában, de nem szükségképpen rokonok. Ugyancsak a KSH (2001) definíciót segítségül hívva a következőt találjuk: közös háztartásba az olyan együtt lakó személyek tartoznak, akik egy lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartás (pl. étkezés, napi kiadások) költségeit – legalább részben – közösen viselik. A fentiek szerint a háztartás fogalma nem azonos a családdal, jelentése elsősorban gazdasági (azaz nem jogi) tartalmú. Igaz ugyanakkor, hogy a legtöbb esetben egy család egyszerre egy háztartást is jelent. Ami a két halmaz közös részén túl van, azok például a különböző oldalági, le- vagy felmenő rokoni kapcsolatban álló személyek együttélései. De közös háztartásban élhetnek olyan személyek is, akik egymással rokoni kapcsolatban nem állnak, gondoljunk itt az együtt élő barátokra. A definiálás szempontjából fontos, hogy egy személy is háztartásnak tekinthető, ha egyedül gazdálkodik. Gyakori a kétcsaládos háztartás, pl. idős házaspár a vele közös háztartásban élő házaspár gyermekének családjával. Az előbbieket teljesülése esetén sem minősülnek egy háztartásban élőknek az ugyanabban a lakásban lakó személyek, ha önálló lakáshasználati jogcímük van. A tulajdonos, illetve a bérlő az albérlőjével, ágybérlőjével nem alkot közös háztartást, utóbbiak (ha családot alkotnak, családtagjaikkal együtt) külön háztartásba tartoznak. Ugyanakkor a háztartás-statisztika a háztartáshoz tartozónak tekinti az ideiglenesen távol élőket, például a más városban tanuló diákokat, a munkavállalás miatt távollévőket abban

Egy család, háztartás az élet-története során folyamatos fejlődésen megy át, tipikusan az egyedülálló fiatal felnőtt állapottól jut el a házastárssal vagy élettárssal való együttélésen, majd a gyermekvállaláson át az idős egyedülálló szakaszig. A családi életciklus befolyással lehet az étkezési szokásokra, az egészségtudatosságra is. Jelen kutatás központi témája az egészségtudatosság és benne az egészséges étkezés kérdéskörének vizsgálata, annak fontossága és választása szerint. A családi életciklus hipotézisünk szerint jelentős befolyást gyakorol az egészséghoz való viszonyulás kialakulására, így kutatásunkban a családi életszakaszok segítségével kíséreltük meg alaposabban megérteni a lakosság hozzáállását az egészséges életmódhoz. A kutatás célul tűzte ki annak a megértését, hogy a magyar lakosságon belül mely csoportok a legnyitottabbak a témára, és hol tapasztalható a legnagyobb ellenállás. A K+F kutatást támogatta az Unilever Magyarország.

Kulcsszavak:
*család, háztartás,
fogyasztói magatartás,
családi életciklus*

az esetben, ha megélhetésüket elsősorban a vizsgált háztartás fedezi, vagy jövedelmükkel jelentősen hozzájárulnak a vizsgált háztartás kiadásaihoz.

Hazánkban a háztartásokon belül a családi háztartások vannak többségben, arányuk jelenleg 68%. Amennyiben a változás irányát is hozzáteszük ehhez, akkor jól látható, hogy ez az arány folyamatosan csökken. A család mint együttélési forma és társadalmi intézmény folyamatos változáson megy keresztül. A háztartásokon belül a családi háztartások a legmeghatározóbbak, így a családban történő változások hatnak legerősebben a háztartások szerkezetében bekövetkezett változásokra. A KSH (2009) legújabb kiadványa szerint az együttélési formák évek óta tartó átalakulása 2008-ban is folytatódott. Összességében elmondható, hogy a házasságkötések száma tovább csökkent, a válásoké közel változatlan maradt. 2000 óta a 15 éves és idősebb lakosság körében a nőtlek, valamint a hajadonok aránya 26,4-ről 31,7%-ra nőtt, az elváltak aránya ugyanebben az időszakban 9,3-ről 10,5%-ra emelkedett. Jelenleg a népesség 46,5%-a házas. Ezzel együtt tovább nőtt a házasságon kívüli születések aránya, mértéke 2008-ban volt a legmagasabb, ekkor a gyermekek 39,5%-a házasságon kívül jött világra.

A magyarázat a bekövetkezett demográfiai és társadalmi változásokban rejlik. Meghosszabbodott a népesség várható élettartama, ezzel együtt az együttélések is hosszabb időre szólhatnak. Ma egy házasság 40-50 évig eltarthat, míg régebben 20-30 év együttélést jelentett. Ma a gazdasági szerepek és általában az anyagi-vagyoni szempontok kisebb szerepet játszanak a házastárs kiválasztásánál, mint 1945 előtt. Ebben lényeges szerepet játszik az a tény is, hogy régebben a családok jelentős része különálló gazdasági egység volt. Mivel az érzelmek gyorsabban változnak, mint a gazdasági adottságok, egy 40-50 évig tartó házasság folyamán a korábnál gyakrabban állhat elő olyan helyzet, amikor az érzelmek már nem tudják a házastársakat együtt tartani, így a házastársak a különélés vagy a válás mellett döntenek (Utasi 1991; Tóth-Dupcsik 2007).

Ezek a változások érintik a család összetételét, működését, a családi szerepeket, benne a családon belüli döntéshozatali mechanizmusokat. Ezek a változások magyarázzák az új háztartásformák megjelenését is. Szociológiai felmérések alapján látható, hogy a család és a háztartás befolyását a fenti változások figyelembevételével lehet megérteni. A regionális különbségek, a modernizáció eltérő mértéke, az új együttélési formák megjelenése hatással vannak a mérésre és a következtetések levonására is.

A CSALÁD FUNKCIÓI

A család több feladatot is ellát tagjai felé. Ezek a funkciók megközelíthetők szociológiai és gazdasági szempontból egyaránt. Szociológiai szempontból a család feladata (1) a reprodukciós funkció mind biológiai és mind társadalmi értelemben; (2) a gazdasági funkció, benne a család által végzett termelési és fogyasztási részvétellel; (3) az emocionális támogatás megvalósítása, azaz szeretetadás, elfogadás, intimitás, támogatás és biztatás az egyéni és társas problémák megoldására; valamint (4) a kulturális és szellemi közösség biztosítása, a gyermekek szocializációja (Utasi 1991).

Másik megközelítést alkalmazva, kiemelten a gazdasági szempontokat figyelembe véve a családon belül megvalósul (1) a háztartás vezetése, irányítása, szervezése, (2) a fogyasztás, (3) a munkamegosztás, (4) a jövedelem- és vagyonkezelés, (5) a vásárlási, beszerzési döntéshozatal, valamint a (6) család mechanizmusokat alakít ki a tárolásra, készletezésre is (Hoffmann-né 2001).

A CSALÁDI ÉLETCIKLUS HATÁSA A FOGYASZTÁSRA

A családi-háztartási életciklus vizsgálata közel 50 évvel ezelőtt jelent meg a fogyasztói viselkedés tanulmányozásában. Azon a megközelítésen alapul, hogy a családok, a háztartások különböző fejlődési szakaszokon mennek keresztül, és ezek a szakaszok sajátos jellemzőkkel, anyagi körülményekkel és fogyasztási mintákkal rendelkeznek. A családban-háztartásban bekövetkezett változások hatására ugyanis a vásárlási és fogyasztási szokások is átalakulnak. A változást elsősorban a család vagy a háztartás szerkezetében bekövetkezett demográfiai történések jelentik, vagyis az összeköltözés, a házasságkötés, a gyermekszületés, a gyermekek növekedése vagy a szülők öregedése. Ezt egészítik ki a különköltözések, a válások vagy az újraházasodások.

A gyakorlatban azóta értékelődött fel különösen a háztartások életciklusának vizsgálata, amióta egyre több háztartási szintű adat érhető el. Az életciklusmodellek hipotézise, hogy az életciklusszakaszok befolyással vannak a háztartás fogyasztására, mivel az egyes szakaszokban eltérő a vásárlóerő, a szükségletek és a motiváció.

A családi életciklust a szakirodalomban eltérő szakaszokra osztják fel, többek között tizennégy, kilenc, illetve nyolc, hét és öt szakaszt különítve el. A különbségek alapvetően abból adódnak, hogy a „pár gyermekkel” szakaszt tovább bontják-e

a gyermekek számától és életkorától függően, illetve figyelembe veszik-e a háztartásfő életkorát. Általában minden felosztásban megtalálhatóak a következő elemek: fiatal egyedülálló, fiatal (házaspár) gyerek nélkül, (házaspár) gyerekkel, idősebb (házaspár) gyerek nélkül, idős egyedülálló.

A hatvanas években publikálta Wells és Gubar (1966) osztályozási rendszerét, amely azóta is nagyban meghatározza az életciklusszakaszokról folyó gondolkodást. Az egyes életciklusszakaszokat a szerzőpáros sajátos fogyasztási szerkezettel írja le. A nyugati társadalmak jövedelmi helyzetét követve a fiatal egyedülállók és a gyermektelen párok anyagi helyzete általában kedvező, kevés anyagi kötelezettség mellett. Ezzel együtt a személyes szabadságuk nagy, a divat és a szabadidő értékes a számukra. A gyermekek érkezésével a fogyasztási szerkezet az új családtagok igényei szerint átalakul, a szülők szabadideje csökken, az anyagi terhek tipikusan megnö-

vekednek. A gyermekek életkorának növekedésével, majd önállóvá válásukkal a szülők szabadideje ismét megnő, anyagi lehetőségeik kedvezőbbé válnak. Ezt követően az időseddel együtt újabb kiadások jelennek meg, elsősorban egészségügyi természetűek. Az idős egyedülállók fogyasztása jellemzően befele, az otthon felé fordul. A családi életciklus kilenc szakaszának fogyasztás és életstílus szempontú bemutatását tartalmazza az 1. tábla.

A hagyományos életciklusmodellt a családi együttélési formák változása új kihívások elé állítja. Gilly és Enis (1982) három változót használ a családi életciklus meghatározásához: (1) egyedülálló vagy együtt élő családfő, (2) van-e gyermek a családban és a legfiatalabb gyermek hány éves, (3) a család női feje (ha nincs, akkor a férfi) hány éves. Ennek alapján 18 szakaszt lehet megkülönböztetni, amiből négy szakasz csak elméletileg létezik. A fennmaradó 14 szakasz megnevezését lásd a 2. táblában.

1. tábla	
Életciklusszakaszok jellemzői	
CSALÁDI ÉLETCIKLUS	JELLEMZŐK
Fiatal egyedülálló 35 év alattiak	Kevés anyagi teher, fontos a divat és a szabadidő, a szórakozás, étterembe járnak. Sok szolgáltatást vesznek igénybe, jellemző a félkész ételek vásárlása.
Üres fészek 1. Fiatlan házaspár gyermek nélkül	Jelentős vásárlóerő, valószínű mindkettő dolgozik. Két tendencia: tartós fogyasztási cikkek kereslete, szórakozás, utazás, vagy takarékoskodnak lakásra, illetve a hiteleket törlesztik, és ez határozza meg vásárlási szokásaikat.
Tele fészek 1. Házaspár 6 éve vagy fiatalabb gyermekkel	Az anya bizonyos ideig otthon marad, a gyermek kerül a középpontba, és szükségletei erősen befolyásolják a család kiadásait.
Tele fészek 2. Házaspár 6 évesnél idősebb gyermekkel	Az anyák egy része visszatér dolgozni, javul a pénzügyi helyzet, a gyerekek szükségletei, a taníttatás (nyelvórák, balett, sport, zeneórák stb.) költségei, családi termékcsomagolások, a gyermek növekvő befolyásoló szerepe a vásárlási döntésekben.
Tele fészek 3. Idősebb házaspár független gyerekekkel	Stabil anyagi helyzet, jellemzőek az utazások, kulturális fogyasztás megnövekedése.
Üres fészek 2. Idősebb házaspár gyerek nélkül, mindketten még aktívak	A gyermekek már nem élnek otthon. Megtakarított pénzzel rendelkeznek, kevésbé fogékonyak az új termékekre, jellemzőek az otthon szépítését, a kényelmet szolgáló termékek vásárlása, utazás.
Üres fészek 3. Nyugdíjas házaspár	Csökkenő vásárlóerő, több időt töltenek otthon, az egészségügyi kiadások megnövekedése.
Idős egyedülálló 1. Aktívak Lehetnek elváltak, özvegyek, vagy akik soha nem voltak házaspár	Mivel dolgoznak, jövedelmük még magas, ami lehetővé teszi szükségleteik kielégítését.
Idős egyedülálló 2. Inaktív nyugdíjas	Az egészségi állapot vagy más okok (pl. az unokák nevelése) miatt nem dolgoznak. Anyagi helyzetük, szükségleteik, vásárlási szokásaik nagyon különbözőek lehetnek. Szükségük van több törődésre és biztonságra.

Forrás: Hofmeister Tóth (2008)

Családi életciklusok Gilly és Enis alapján

A háztartásfő életkora	Nincs gyermek a családban	A legfiatalabb gyermek 6 évnél fiatalabb	A legfiatalabb gyermek 6 évnél idősebb
Együtt élő családfő			
35 év alatt	Fiatal pár	Tele fészkek 1.	Tele fészkek 2.
35-64 éves	Üres fészkek 1.	Késői tele fészkek	Tele fészkek 3.
65 év feletti	Üres fészkek 2.	-	-
Egyedülálló családfő			
35 év alatt	Fiatal egyedülálló	Egyedülálló szülő 1.	Egyedülálló szülő 2.
35-64 éves	Középkorú egyedülálló	Egyedülálló szülő 3.	Egyedülálló szülő 4.
65 év feletti	Idős egyedülálló	-	-

Forrás: Gilly – Enis (1982)

Ez a megközelítés figyelembe veszi a családok, háztartások változását, így a kitolódó házasságkötési életkort és a késői gyermekvállalást is. A modell az együtt élő párokat (szexuális orientációtól és a házasságkötés tényétől függetlenül) a házaspárokhoz hasonlóan kezeli. A „késői tele fészkek” kategóriájával lefedi a 35 év feletti kisgyermekes anyák új csoportját. Ennek az életszakasznak a sajátosságait hangsúlyozza Schaninger és Lee (2002). Érvelésük szerint a későn házasodó és gyermeket vállaló párok esetében a nők jellemzően magasabb iskolai végzettségűek, a karrierjükre nagyobb gondot fordítanak, és egyre fontosabb vásárlóerőt képviselnek. Ezzel együtt életstílusuk és vásárlási szokásuk eltér a klasszikus családokétól.

További kutatások három újabb változót vizsgálnak a fenti életciklus-meghatározás kiegészítésére. Gilly and Enis (1982), Wagner & Hanna (1983) és Wilkes (1995) szerint a kiadásokra meghatározó hatással bírhat, hogy (1) egy- vagy kétkeresős a háztartás, (2) milyen a városiasság mértéke, és (3) mely régióban lakik a család/háztartás. Az első tényező egyrészt a rendelkezésre álló jövedelmet, másrészt a háztartás által előállított javakat befolyásolhatja. A második elem a javakhoz való hozzáférést érinti, hiszen falusi környezetben nem ugyanazok a termékek és szolgáltatások érhetőek el, mint városi körülmények között. A régió a gazdasági fejlettségre és az eltérő szokásokra reflektálhat. További tényezők, amelyeknek a befolyásoló hatását az elemzések általában figyelembe veszik: a főkereső életkora, a háztartás tagjainak a száma és a háztartás teljes kiadásainak a nagysága.

McGregor és Bateman (2003) kifejezetten az életciklusszakaszok harmadik harmadára fókuszálva vezette be a zsúfolt otthon (Crowded Nest) fogalmát. Ez az új elem a teljes család és a kiürült otthon közötti

időszakot egészíti ki, amely elsősorban a nyugdíj előtt álló középkorú házaspárok életciklusát jellemzi. A következő kategóriákat használják:

- kétkeresős vagy férfigeresős család idősebb, együtt élő nem kereső gyermekkel, aki sosem költözött el otthonról, és akár már házastársa is velük él,
- idős szüleivel együtt élő középkorú házaspár, amely anyagilag támogatja egyetemista vagy alacsony keresetű, nem otthon élő gyermekeit,
- középkorú házaspár, amely idős szüleikkel és nagykorú eltartott gyermekeikkel is együtt él.

A családi-háztartási életciklus befolyásának vizsgálatát támogatja, hogy az egyes szakaszok képzéséhez használt változók jellemzően hatással vannak a fogyasztásra. Jól mutatja ezt a következő példa: Hazánkban minél több gyermek él a családban, annál nagyobb a szegénységi küszöb alatt élők aránya. Az elszegényedés kockázata különösen a harmadik gyermek vállalását követően ugrik meg (KSH 2008). A magyarok kiadásának szerkezetét vizsgálva kiderül, hogy a gyermekek számának növekedésével a háztartás egyre többet költ élelmiszerre, és egyúttal annál gyengébb minőségű élelmiszereket fogyaszt. A három- és többgyerekes háztartásokban különösen alacsony a tej-, a sajt-, a zöldség- és a gyümölcsfogyasztás. Másrészt a legkorszerűbben a legmagasabb jövedelműek és azon belül is a gyermektelen háztartások étkeznek. Esetükben találjuk a legmagasabb zöldség-, gyümölcs- és tejtermékfogyasztást, de ők eszik a legtöbb halat is. Az időskorúak esetében az egészségügyi kiadások magasak. A nyolcvan év feletti jövedelmük 14%-át fordítják erre a célra (KSH, Társadalmi helyzetkép, 2003).

Zelenay (2005) tanulmányában a családi életciklusszakaszok bevezetését javasolta a médiapiaci

elemzésekbe az egy háztartásban élők egymás tévénézésére gyakorolt hatása miatt. Elemzéséhez 13 kategóriát használt a következő változókból képezve: (1) a háztartás taglétszáma (1, 2, 3+), (2) van-e gyermek a háztartásban, (3) a legfiatalabb gyermek kora, (4) a fő bevásárló 40 évnél fiatalabb vagy idősebb, (5) van-e aktív kereső a háztartásban. Eredményei szerint szignifikáns különbség van az egyes szakaszok tévénézési időtartama között, illetve a csatornatípusok részesedését tekintve. A különbség az egyéni demográfiától függetlenül részben önállóan is megjelent. Mintapéldájában bemutatja, hogy a családi életciklusban előre haladva a napi tévénézési idő nő, és egyúttal átstrukturálódik a fogyasztási szerkezet.

McLeod és Ellis (1982) igazolta, hogy a háztartási kiadások összefüggnek az életciklusszakaszokkal, különösen a házasságkötés és a gyermek iskoláskorúvá válása idején. A kutatás korlátja, hogy csak hagyományos háztartásokat vizsgáltak, ráadásul a jövedelem és vagyon nagyobb magyarázó erőt mutatott, mint az életciklusszakaszok. Wagner és Hanna (1982) vizsgálatánál a módosított háztartási életciklusmodell használata sem hozott megbízható eredményt a háztartás ruházati kiadásainak elemzésekor. Ugyanakkor Wilkes (1995) nagymintás, több termék kategóriára kiterjedő vizsgálatában igazolta, hogy az életciklusmodell alkalmas empirikus kutatásokban való használatra, azaz nemcsak koncepcionális modell. Összefüggést talált többek között a háztartás teljes kiadásának mértéke és az életciklusszakaszok között.

PRIMER VIZSGÁLAT

Mintaösszetétel és adatfelvétel

A kutatásunk során használt minta a 18-64 éves felnőtt lakosságra reprezentatív. Összesen 500 db megkérdezés történt, személyes, otthoni adatfelvétellel. 100 kiindulási pontból induló, országos, véletlen sétás, 2x-i felkereséses mintavételt alkalmaztunk, teljes magyarországi lefedettséggel, vagyis Budapest, a városok és falvak is beletartoztak a mintavételi pontokba. Az adatfelvétel 2008. november 24–30. között történt, az adatfelvételt a HRI piacutató vállalat végezte. A kutatást korábban más országokban is elvégezték hasonló keretek között, így az eredmények értelmezésénél nemzetközi kitekintést is tudunk tenni. A *családi életciklusszakaszok* értelmezésénél a következő megfontolásokat tettük:

A csoportosításnál a korábban tárgyalt kutatási eredmények (pl. Gilly – Enis 1982) alapján eredetileg tizenegy kategóriába soroltuk a válaszadókat aszerint, hogy egyedülállóak vagy családosak, van-e

gyermekük, és ha igen, akkor együtt él-e velük, illetve életkorát tekintve 7 évesnél fiatalabb-e. Továbbá a csoportképzésnél figyelembe vettük a szakirodalom javaslata alapján a válaszadó életkorát, 35 év alatti és feletti kategóriákat használva. A besorolásnál a klasszikus családtípusok mellett a társadalmunkban egyre nagyobb arányban jelen lévő új összetételű családtípusokat is használtuk, pl. egyedülálló szülő.

1. Önálló I.: 35 év alatti egyedülálló
2. Fiatal házaspár: gyermektelen fiatal házaspárkapcsolatban élő
3. Tele fészek I.: fiatal házaspárkapcsolatban élő 7 év alatti gyermekkel
4. Egyedülálló szülő I.: egyedülálló szülő (özvegy, elvált, különélő) 7 év alatti gyermekkel
5. Kései tele fészek I.: középkorú, idős házaspárkapcsolatban élő 7 év alatti gyermekkel
6. Tele fészek II.: házaspárkapcsolatban élő, otthon lakó nagyobb gyermekkel
7. Egyedülálló szülő II.: egyedülálló szülő (özvegy, elvált, különélő) otthon lakó nagyobb gyerekekkel
8. Üres fészek: házaspárkapcsolatban élő nem otthon lakó gyermekkel
9. Egyedülálló üres fészek: egyedülálló szülő (özvegy, elvált, különélő) nem otthon lakó gyermekkel
10. Gyermektelen idős pár: gyermektelen középkorú és idős házaspárkapcsolatban élő
11. Önálló II.: középkorú és időskorú egyedülálló vagy idős, gyermektelen elvált, özvegy

A fenti bontás esetében azonban egyes csoportok aránya a mintában alacsony lett, így önálló elemzésre nem alkalmasak. Ilyenek a 4., 7., 10. és 11. csoportok, valamint korlátozásokkal vizsgálhatók a 2., 5. és 9. csoportok (utóbbiak esetében a 30 körüli elemszám egyes elemzéseket már lehetővé tesz). Összevonásokkal a homogén jelleg elveszhet, és a különböző életstílusok és fogyasztási jellemzők megragadása megghiúsulhat. Ezzel együtt bizonyos esetekben egy-egy kategóriát összevontunk, ezek a következők:

- Az „özvegy, elvált, különélő, nem otthon lakó gyermekkel” és a „középkorú, idős, aki egyedülálló vagy gyermektelen elvált, özvegy” kategóriák mögött hasonló életmódot feltételezünk, így ezt a két csoportot egységesen kezeltük.
- Az „özvegy, elvált és különélők 7 év alatti gyermekkel” és az „özvegy, elvált és különélők, otthon lakó nagyobb gyerekekkel” csoportokat hasonló megfontolás alapján kezeltük együtt, feltételezve, hogy az egyedülálló szülő státusz és a gyermekkel közös háztartás erősebben

Vizsgált életciklusszakaszok

Elnevezés	Jellemzés	N	%
1. Fiatál egyedülálló	35 év alatti egyedülálló	79	15
2. Üres fészek I.	Gyermektelen fiatal házaspárkapcsolatban élő	32	6
3. Tele fészek I.	Fiatál házaspárkapcsolatban élő 7 év alatti gyermekkel	82	16
4. Egyedülálló szülő	Özvegy, elvált és különélők, otthon lakó gyermekkel	25	5
5. Késői tele fészek	Középkorú, idős házaspárkapcsolatban élő 7 év alatti gyermekkel	31	6
6. Tele fészek II.	Házaspárkapcsolatban élő, otthon lakó nagyobb gyermekkel	109	21
7. Üres fészek II.	Házaspárkapcsolatban élő nem otthon lakó gyermekkel	91	18
8. Gyermektelen idős pár	Gyermektelen középkorú és idős házaspárkapcsolatban élő	18	3
9. Idős egyedülálló	Középkorú, idős, egyedülálló vagy egyedül élő	40	8
10. Egyéb	Egyéb	11	2
	Összesen	518	100

befolyásolja az életmódot, mint az, hogy az együtt élő gyermek 7 év alatti vagy feletti. Igaz, ez sem oldja meg az elemszámproblémát. A csoportra így csak korlátozottan vonhatunk le következtetéseket.

- A „gyermektelen középkorú és időskorú házaspárkapcsolatban élők” csoportot önállóan megtartottuk, az alacsony elemszám miatt a fenti megállapítások az elemzési lehetőségekre itt is érvényesek.

Hasonlóan magas befolyással bír az emberek boldogságérzetére személyes higiéniájuk és megjelenésük ápolása, valamint az otthonukról való gondoskodás. Ugyanennyien gondolják az alvásról és a tévézésről azt, hogy az a boldogság kulcsa.

Az ételkészítést és főzést leginkább az idősebbek, a nők, az inaktívok és az ételkészítők érzékelik örömforrásként.

1. ábra

A közérzetet javító tevékenységek (említések aránya)

Forrás: Polcz (2008) alapján saját szerkesztés

Eszerint az elemzés során használt családiéletciklus-csoportok a következők (3. tábla).

Kutatási eredmények

Demográfiai bontások alapján a vizsgált országok közül Magyarországon gondolják a legtöbben, hogy a rendszeres családi közös étkezések hozzájárulnak a jó közérzethez (87%). Míg Lengyelországban ez a tényező csak a tizenegyedik leginkább emlegetett tényező, amely pozitív hatást gyakorol a jó közérzetre, addig a magyarok számára a legfontosabb öt között van. Közülük is leginkább az inaktívok, a nők és azok a válaszadók, akik gyakrabban étkeznek a családi közös asztalnál, gondolják ezt fontos tényezőnek.

4. tábla

Hogyan értékelné a személyes jóllétét
(10 fokozatú skála; 1 – nagyon rossz, 10 – kitűnő)

	N	Átlag	Szórás
<i>Fiatal egyedülálló</i>	79	7,32	1,53
<i>Üres fészek I.</i>	32	7,06	1,32
<i>Tele fészek I.</i>	82	6,63	1,61
<i>Egyedülálló szülő</i>	25	5,84	1,97
<i>Késői tele fészek</i>	31	7,16	1,27
<i>Tele fészek II.</i>	109	6,12	1,57
<i>Üres fészek II.</i>	91	6,30	2,00
<i>Gyermektelen idős pár</i>	18	6,17	1,72
<i>Idős egyedülálló</i>	40	5,25	2,00
<i>Egyéb</i>	11	5,91	1,04
Totál	518	6,45	1,76

5. tábla

Hogyan értékelné a személyes jóllétét
(10 fokozatú skála; 1 – nagyon rossz, 10 – kitűnő)

	N	Átlag	Szórás
<i>Befejezetlen vagy befejezett általános iskola</i>	87	5,84	2,03
<i>Befejezett középiskola</i>	175	6,53	1,67
<i>Szakkunaképző iskola</i>	162	6,41	1,62
<i>Befejezett főiskola/egyetem</i>	56	7,14	1,59
<i>Egyedülálló</i>	95	6,92	1,82
<i>Házass, párok kapcsolatban él</i>	363	6,45	1,69
<i>Elvált, özvegy, külön él</i>	60	5,70	1,87
<i>Gyermeke otthon lakik</i>	249	6,39	1,63
<i>Gyermeke nem vagy részben lakik otthon</i>	131	5,98	2,05
<i>Nincs gyereke</i>	138	7,02	1,54
<i>Budapest</i>	102	6,43	1,85
<i>Megyeszékhely</i>	118	6,52	1,66
<i>Egyéb város</i>	117	6,35	1,75
<i>Falu</i>	181	6,49	1,80
<i>Férfi</i>	252	6,59	1,73
<i>Nő</i>	266	6,32	1,78
<i>18-33 éves</i>	188	6,90	1,53
<i>34-49 éves</i>	182	6,37	1,77
<i>50-64 éves</i>	148	5,97	1,89
Totál	518	6,45	1,76

A jóllét vizsgálatára egy egyedi állítást (10 pontos Likert skálán történő értékelés) és több, a témakört körüljáró állításokat használtunk. Utóbbinál a 12 állítás mindegyike esetében az egyetértés mértékét 7 pontú Likert skálán adták meg a válaszadók. Kérdésünkre: „Hogyan értékelné a személyes jóllétét?” a fiatal egyedülállók (7,32), a késői tele fészek (7,16) és az üres fészek I. (7,06) háztartások adták a legpozitívabb választ, míg az idős egyedülállók a legkedvezőtlenebbet (5,25) az átlagértékeket vizsgálva. Az átlagértékek alapján azt tapasztaltuk, hogy az egyszerű demográfiai változók szerinti bontás nem mutatja meg ilyen finoman a különbségeket. Itt a felsőfokú végzettségűek (7,14) és a gyermektelenek (7,02) esetében találjuk a legmagasabb átlagértéket, míg a legalacsonyabb iskolai végzettségűek (5,84) és az egyedül élők, különélők (5,7) esetében a legalacsonyabbat.

Az elvégzett statisztikai elemzések azonban nem erősítik meg, hogy akár a demográfiai változók, akár a családi életciklusszakaszok megmagyaráznák a jóllét észlelt mértékét. A kapcsolat vizsgálatára ANOVA és többszemponos ANOVA eljárásokat végeztünk. Az eredmények szerint a vizsgált változók, még ha szignifikánsan befolyásolják is a jóllétet, magyarázóerejük alacsony. A legmagasabb értéket a családi életciklusszakaszok esetében (0,11) találjuk, de ez is nagyon alacsony magyarázott arányt jelez (lásd 6. tábla a következő oldalon). Ez nagyon érdekes, hiszen azt jelenti, hogy tulajdonképpen van szerepe a vizsgált változónak, de lehet ennél sokkal fontosabb, más magyarázó tényezője a jóllét megítélésének.

6. tábla

A vizsgált változók hatása a személyes jóllét értékelésére

Változó	Levene		Univariate	
	F	Sig.	Partial Eta Squared	Sig.
<i>családi életciklus</i>	2,94	0,00	0,11	1,961E-09
<i>családi állapot</i>	0,49	0,61	0,03	0,0001411
<i>nem</i>	0,32	0,57	0,01	0,0794864
<i>van-e gyermeke</i>	7,54	0,00	0,05	4,174E-06
<i>életkor</i>	4,23	0,02	0,05	5,752E-06

A további vizsgált állítások esetében hasonló eredményeket kapunk, mind a családi életciklusszakaszok, mind a demográfiai bontások vizsgálatának esetében. Jellemzően a fiatal egyedülállók, az üres fészek I. és a késői tele fészek csoportok adják a pozitív jelentéstartalmú állításokra a legmagasabb, a negatív jelentéstartalmú állításokra a legalacsonyabb értéket. Ezzel ellentétesen az idős egyedülállók körében tapasztalható a legrosszabb közérzet és a legkisebb elégedettség az étellel.

Demográfiai bontásokban átlag feletti és legmagasabb értéket adnak ugyancsak a pozitív jelentéstartalmú állításokra és átlag alatti, alacsony értéket a negatív jelentéstartalmú állításokra az egyedülállók, a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, a 30 év alattiak és a megyeszékhelyeken élők. Ezzel ellentétesen nyilatkoznak a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, az 50 év feletti és az egyedül/özvegyen/különélők. Érdekes, de korábbi kutatási eredményeknek megfelelően a budapestiek kedvezőtlenebb választai. Ők ugyanis nem az elégedett, hanem az életminőségükkel elégedetlen csoporthoz tartoznak. Elvileg a nagyvárosi lét, a lehetőségek szélesebb köre magasabb étellel való elégedettséget eredményez. Ugyanakkor hazánkban már több korábbi kutatásunkban is úgy találtunk, hogy a fővárosban élők hajlamosak pesszimiztább, a tetszési kategóriák esetében szisztematikusan alacsonyabb értékek megjelölésére.

7. tábla

Tevékenységek, amelyek pozitívan hatnak a személyes jóllétére, elégedettségére a életciklusszakaszok szerinti bontásban (% az egyetértők arányában, top2 adatok)

	Total	Fiatal egyedülálló	Üres fészek I.	Tele fészek I.	Egyedül-álló szülő	Késői tele fészek
<i>Fizikai tevékenység, sportolás, edzés</i>	36,0	61,5	50,0	37,8	28,0	45,2
<i>A személyes higiéniam és megjelenésem karbantartása/ápolása</i>	90,3	93,7	93,8	87,8	84,0	96,8
<i>A testsúlyom karbantartása</i>	54,6	69,2	65,6	56,1	41,7	48,4
<i>Kertészkedés vagy a természetben időzés</i>	63,1	50,6	62,5	53,7	64,0	67,7

	Total	Tele fészek II.	Üres fészek II.	Gyermekten idős pár	Idős egyedülálló
<i>Fizikai tevékenység, sportolás, edzés</i>	36,0	25,0	30,3	16,7	22,5
<i>A személyes higiéniam és megjelenésem karbantartása/ápolása</i>	90,3	88,1	90,1	100,0	87,2
<i>A testsúlyom karbantartása</i>	54,6	57,4	48,4	52,9	38,5
<i>Kertészkedés vagy a természetben időzés</i>	63,1	68,8	78,0	66,7	53,8

Az egészségtudatosságot négy tényező mentén vizsgáltuk. Aszerint értelmeztük, hogy a válaszadók milyen mértékben érzik, hogy a fizikai tevékenység, a sportolás, a személyes higiéniaival való törődés, a testsúly karbantartása és a természetben időzés vagy a kertészkedés fontos a jó közérzetük szempontjából.

A fiatal egyedülállók és az üres fészek életciklusszakaszban lévők számára a legfontosabb a testmozgás. A személyes higiénia kiemelten fontos a késői tele fészek esetében, míg a testsúlykarbantartás az üres fészek I. esetében a legmeghatározóbb. A természet, a kertészkedés említése az üres fészek II. csoportban a lehangsúlyosabb. Amennyiben néhány demográfiai szempontot önállóan vizsgálunk, azt tapasztalhatjuk, hogy az egyedülállók esetében a fiatalok és az idősek válaszai összemosódnak, a házaspár kategória nem reflektál a családfő életkorára.

A keresztábra statisztikája alapján közepesen gyengébb, de szignifikáns összefüggés található a nagyobb életciklusszakaszok között a következő állítások esetében:

- Fizikai tevékenység, sportolás, edzés esetében az életciklusszakaszok válaszai eltérőek (Cramer V: 0,28, sig. 0,00). Ugyanez az állítás a családi állapot szerint is statisztikailag szignifikáns összefüggést mutat, alacsonyabb értékkel (Cramer V: 0,19, sig. 0,00), ugyanígy életkorra és nemre hasonló az eredmény.
- Kertészkedés vagy a természetben időzés esetében hasonló különbséget találtunk (Cramer V: 0,228, sig. 0,00). Ugyanez az állítás a családi állapot szerint is statisztikailag szignifikáns összefüggést mutat (Cramer V: 0,12, sig. 0,019).

Egy másik dimenziója az egészséges életmódnak a táplálkozás tudatossága. Ezt a készétel/gyorsételek választása, az étkezések jellemzői és a friss alapanyagokból való főzés gyakoriságának mentén vizsgáltuk. A magyarok egyáltalán nem nevezhetőek nagy készétel-fogyasztóknak. A lengyelekhez hasonlóan nagyon kevesen fogyasztanak rendszeresen valamilyen készételt. Minden ötödik válaszadó tekinthető rendszeres készétel-fogyasztónak, vagyis aki legalább heti rendszerességgel rendel vagy vásárol előre elkészített ételt. Nyugat-Magyarországon és a nagyvárosban élőkre inkább jellemző ez a fajta ét-

kezés. Ezzel szemben a magyarok több mint harmada nagyon ritkán vagy egyáltalán nem fogyaszt készételt. Köztük nagyobb arányban találunk idősebbeket, inaktívakat és nőket, Kelet-Magyarországon és kisebb városokban élőket, olyanokat, akik háztartásából már elköltöztek a gyerekek. Legritkábban az üres fészek II. és a gyermektelen idős párok vásárolnak elvitelre vett készételt és gyorsételt, az egyedülálló szülők pedig a leggyakrabban. Ilyen mértékű különbséget az alap demográfiai bontás eredményei között nem látunk.

A keresztábra Cramer V értéke alapján (0,15, sig.: 0,03) a családi életciklusszakaszok (a négy nagyobb elemszámú szakaszt vizsgálva) és az elvitelre vásárolt készétel, gyorséttermi étel fogyasztása között gyenge szignifikáns kapcsolat van. Hasonló az eredmény aszerint, hogy él-e a háztartásban gyermek (Cramer V: 0,15, sig.: 0,001). Ha azonban csak a családi állapotot tekintjük, akkor nem találunk szignifikáns összefüggést.

8. tábla

Milyen gyakran vesz készételt elvitelre, benne gyorséttermi ételt?

%	Teljes minta	Egyedül- álló	Házaspár	Él a háztartásban gyermek	Nincs gyermek
Ritkábban	57	52	59	56	47
Havonta	13	13	13	14	16
Havonta többször, hetente	16	18	15	15	25
Kétszer vagy többször egy héten	14	16	13	15	12
N	499	149	350	288	133

Az étkezések minőségét a napi zöldség- és gyümölcsfogyasztással, a csökkentett zsírtartalmú és teljes kiőrlésű termékek keresésével, az olaj- és sófogyasztással jellemeztük. A másik oldalt a nassolás, az instantlevesfogyasztás képviselte. A csökkentett zsírtartalom és a teljes kiőrlésű termék elsősorban az üres fészek I. és tele fészek I. szakaszokban fontos, vélhetően a kisgyermek jelenlétének, illetve előbbi csoportban a modernebb értékeknek köszönhetően. A nassolás leginkább a fiatal egyedülállókra és a késői tele fészekre jellemző. A keresztábra statisztikái alapján a négy nagy családi életciklusszakasz és a friss alapanyagokból főzés gyakorisága között nincs statisztikailag szignifikáns összefüggés. Ugyanez a kérdés nemek és életkorcsoportok szerint sem eltérő. Kivételt jelent a családi állapot és a település jellege, ahol gyenge összefüggést találunk (előbbinél: Cramer V: 0,11, sig. 0,015; utóbbinál: Cramer V: 0,162, sig. 0,000) köszönhetően a családostok, illetve a falusiak gyakoribb friss alapanyagokból való főzésének.

ÖSSZEGRZÉS

A magyarok döntő többsége kiemelkedően fontos értéknek tartja a családi közös étkezéseket, mindemellett úgy érzékeli, hogy a modern életvitel és az egyre individualizálódóbb társadalmi lét csökkenti annak gyakoriságát. A nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan a magyar háztartásokban is legfőképpen a nők a felelősök az étel elkészítéséért.

A családi életciklusszakasz több esetben hasznos magyarázó tényezőnek bizonyult a jóllét megítélésének és az egészségtudatosság magyarázatának területén. A legtöbb esetben azonban, ahol statisztikailag szignifikáns összefüggést találtunk, a kapcsolat erőssége gyenge volt. Ezzel együtt az alap demográfiai változók sem magyarázták erősebben a vizsgált viselkedést. Sőt a válaszok megoszlását figyelve kiderült, hogy az életciklus olyan relevánsan fűzi össze a szempontokat (életkor, háztartástípus, családi állapot, gyermekek a háztartásban), amely így finomabb különbséget mutat, mintha pusztán a nemzet, életkort, családi állapotot vagy háztartástípust vizsgálnánk. Ez támogatja a megközelítést, és megerősíti azt a feltételezést, hogy a családi életciklusszakaszok vizsgálatának van jogosultsága a fogyasztói viselkedés és attitűdök tanulmányozásakor. A Gilly–Enis modell jól használható; a modern életmódot figyelembe vevő kategóriái, úgymint késői gyermekvállalók vagy gyermeküket egyedül nevelők, hozzájárulnak a fogyasztói viselkedés megértéséhez.

HIVATKOZÁSOK

- Boreczky Eleménné (2007): Modernitás és család, OTKA kutatás 034965, http://www.otka.hu/print.php?akt_menu=3599&hd_id=&
- Gilly, M. C. & Enis, B. M. (1982): Recycling the Family Life Cycle: A Proposal for Redefinition, *Advances in Consumer Research*, 9: 271-276
- Gourinchas, P. – Parker J. A. (2002): Consumption over the Life Cycle, *Econometrica*, Vol. 70, No. 1., Jan 2002, 47-89
- Hoffmann Ist. (1977): A magyar háztartások modellje, KJK, Budapest
- Hofmeister T. Á. (2008): A fogyasztói magatartás alapjai, AULA Kiadó, Budapest
- Kozma T. (1999): Az informális és nem formális nevelés szociológiája. Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- KSH (2008): Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek 2007, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsjell07.pdf>
- KSH (2007): A háztartások fogyasztása 2006, Budapest
- KSH (2006): A háztartás és a család fogalma, Statisztikai módszertani füzetek 47, Szerk.: Szűcs Zoltán, Budapest
- KSH (2005): Társadalmi helyzetkép, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarshelykep2005.pdf>
- KSH (2001), <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/fogalmak.html>
- KSH Mikrocenzus (2005), http://www.mikrocenzus.hu/mc2005_hun/index.html
- McGregor, S. – Bateman, E. M. (2003): A new research framework

- for family resource management applied to financial preparedness of mid-life working couples, *International Journal of Consumer Studies*, 27/5
- McLoad – Ellis (1982): Housing Consumption over the Family Life Cycle: An Empirical Analysis, *Urban Studies*, 19, 177-185
- Putler, D. S. – Li, T. – Liu, Y. (2007): The Value of Household Life Cycle Variables in Consumer Expenditure Research: An Empirical Examination, *Canadian Journal of Administration Sciences*, Dec. 2007, 24, 4e
- Schaninger, C. M – Danko, W.D. (1993): A Conceptual and Empirical Comparison of Alternative Household Life Cycle Models, *Journal of Consumer Research*, Vol. 19, March 1993
- Schaninger, C. M – Danko, W.D. (1990): An Empirical Evaluation of the Gilly–Enis Updated Household Life Cycle Model, *Journal of Business Research* 21, 39-57, 1990
- Sobero-Ferrer, H. – Dardis, R. (1991): Determinants of Household Expenditures for Services, *Journal of Consumer Research*, Vol. 17, March 1991, 385-397
- Tóth O. – Dupcsik Cs. (2007): Családok és formák – változások az utóbbi ötven évben Magyarországon, *Demográfia*, 2007. 50. évf. 4. szám 430-437
- Utasi Á. (1991): Családok és életstílusok. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 1991
- Wagner, J. – Hanna, S. (1983): The Effectiveness of Family Life Cycle Variables in Consumer Expenditure Research, *Journal of Consumer Research*, Vol. 10, Dec 1983, 281-291
- Wilkes, R.E. (1995): Household Life-Cycle Stages, Transitions, and Product Expenditures, *Journal of Consumer Research*, Vol. 22, June 1995
- Zelenay, A. (2005): Tévéfogyasztás különböző családi életciklusokban, *JEL-KÉP* 2005/4

*Neulinger Ágnes PhD, adjunktus
Dr. habil. Simon Judit CSc,
egyetemi docens, intézetigazgató*

*Budapesti Corvinus Egyetem Marketing és Média Intézet
Marketingkutató és Fogyasztói Magatartás Tanszék*

INFLUENCE OF FAMILY LIFE CYCLE ON HEALTH CONSCIOUSNESS

Family and household as a consuming unit is a central phenomenon in marketing and consumer behaviour. Traditionally the family life cycle is a progression of stages through which families pass, starting with bachelorhood, moving on to marriage and family growth and ending with the dissolution due to the death of one spouse. These stages influence the consumption both on individual and household level due to the different needs, circumstances and motivations. Based on this theory, the family life cycle can be considered as a factor of meal consumption and health consciousness. In our study we examine the influence of family life cycle on health consciousness and healthy eating among Hungarian people.

Key words: family, household, consumer behaviour, family life cycle

Ágnes Neulinger & Judit Simon